

Kirkeministeriet
Justitsministeriet

Notat om afskaffelse af store bededag som helligdag

31. januar 2023

Til brug for besvarelsen af samrådspørgsmål A og spørgsmål 1-5 af 12. januar 2023 fra Folketingets Kirkeudvalg (Alm. del) er udarbejdet følgende notat om afskaffelse af store bededag som helligdag.

1. Grundlovens § 4 har følgende ordlyd:

”§ 4. Den evangelisk-lutherske kirke er den danske folkekirke og understøttes som sådan af staten.”

Bestemmelsen, der har indgået uændret i grundloven siden 1849, består af to led. Første led angiver, at den evangelisk-lutherske kirke er den danske folkekirke, og andet led pålægger staten at understøtte folkekirken.

Der henvises vedrørende Justitsministeriets vurdering af en mulig afskaffelse eller flytning af en eller flere helligdage til besvarelsen af 11. juli 2012 af spørgsmål nr. 837 (Alm. del) fra Folketingets Retsudvalg.

Af besvarelsen fremgår følgende:

”Som nævnt fremgår det af grundlovens § 4, 1. led, at den evangelisk-lutherske kirke er den danske folkekirke. Det indebærer, at lovgivningsmagten skal respektere den evangelisk-lutherske lære, således at der blandt andet ikke lovgives eller administreres i modstrid hermed, jf. bl.a. Hans Gammeltoft-Hansen, Danmarks Riges Grundlov med kommentarer, red. af Henrik Zahle, 2. udgave (2006), side 137.

Efter Justitsministeriets opfattelse må det antages, at en eller flere af folkekirkens helligdage kan afskaffes eller flyttes, hvis en sådan afskaffelse eller flytning ikke strider mod den evangelisk-lutherske lære. Det tilkommer ikke Justitsministeriet at vurdere, om en afskaffelse eller flytning af en eller flere helligdage strider mod den evangelisk-lutherske lære. En sådan vurdering henhører under Ministeriet for Ligestilling og Kirke.”

[...]

”Som det fremgår af det ovenfor anførte, har grundlovens § 4, 2. led, gennem tiden givet anledning til nogen tvivl, men den gængse opfattelse i statsretlig og kirkeretlig litteratur er dog, at udtrykket ”understøttelse” skal forstås i vid forstand, dvs. som en forpligtelse for staten til at yde både økonomisk og moralsk støtte. Bestemmelsen er også blevet forstået sådan i praksis.

Efter Justitsministeriets opfattelse må bestemmelsen i grundlovens § 4, 2. led, antages at indebære en forpligtelse for staten til at yde en vis ikke-økonomisk støtte til folkekirken. Efter Justitsministeriets opfattelse må det samtidig antages, at understøttelsens art og omfang er overladt til lovgiver.

Det er derfor Justitsministeriets opfattelse, at en mulig afskaffelse eller flytning af en eller flere helligdage ikke i sig selv kan rejse spørgsmål i forhold til grundlovens § 4, 2. led. Det er i den forbindelse Justitsministeriets opfattelse, at en ordning, der ikke som sådan indebærer en afskaffelse eller flytning af helligdage, men f.eks. at en eller flere af folkekirkens helligdage medregnes i den almindelige

arbejdstid, heller ikke kan antages at rejse spørgsmål i forhold til grundlovens § 4, 2. led.”

Det bemærkes, at regeringens forslag går ud på, at store bededag afskaffes som helligdag, hvorimod der ikke lægges op til en ordning, hvor helligdagen bevares, samtidig med at dagen medregnes i arbejdstiden.

2. Til brug for kirkeministerens overvejelser om forholdet mellem en afskaffelse af store bededag som helligdag og grundloven, har kirkeministeren ved brev af 24. januar 2023 anmodet Københavns biskop, der traditionelt er kirkeministerens teologiske rådgiver, om biskoppens vurdering af, om en afskaffelse af store bededag som helligdag den 4. fredag efter påske isoleret set vil være i strid med folkekirkens bekendelsesgrundlag.

Kirkeministeriet har i den forbindelse anført, at folkekirkens bekendelsesgrundlag i dansk sammenhæng er fastlagt i Danske Lov 2-1-1 og består af ”Den hellige Bibelske Skrift, det Apostoliske, Nicæniske og Athanasii Symbol, den uforandrede Aar 1530 overgivne Augsburgske Bekendelse samt Luthers lille Katekismus.”

Kirkeministeriet har endvidere anført, at disse bekendelsesskrifter ikke regulerer, hvilke helligdage en evangelisk-luthersk kirke skal have, og at store bededag, der først er indført senere, ikke omtales i bekendelsesgrundlaget.

Kirkeministeriet har desuden anført, at ministeriets foreløbige vurdering på den baggrund er, at en afskaffelse eller flytning af store bededag som helligdag ikke er i strid med folkekirkens bekendelsesgrundlag.

Kirkeministeriet har endelig anført, at denne vurdering finder støtte i det forhold, at store bededag kun kendes i Danmark, hvor dagen blev indført som helligdag ved kgl. forordning i 1686. Med samme kgl. forordning blev dagen indført i Norge og på Island. På Island blev dagen afskaffet som helligdag i 1893, mens man i Norge har ændret dagens placering flere gange – senest i 1950 – så dagen nu er placeret sidste søndag i oktober. Kirkeministeriet har ikke kendskab til, at bededag findes som helligdag i andre evangelisk-lutherske kirker på verdensplan.

3. Københavns biskop har ved brev af 27. januar 2023 til kirkeministeren fremsendt sin vurdering af, om en afskaffelse af store bededag (Bededag) som helligdag den 4. fredag efter påske isoleret set vil være i strid med folkekirkens bekendelsesgrundlag.

Københavns biskop anfører bl.a. følgende:

”Læren om de to regimenter, det verdslige og det gejstlige, er central i evangelisk-luthersk tænkning, og derfor konstateres det med forundring, at ministeren ved anvendelsen af den kongelige resolution griber ind i folkekirkens indre anliggender, idet afskaffelsen af en helligdag også er et indgreb i Ritual- og Alterbogen. Dette indgreb er i uoverensstemmelse med den evangelisk-luthersk lære, som det udtrykkes i Den Augsburgske Bekendelses artikel 28.

Siden grundlovens indførelse i 1849 har der været udvist forståelse for, at Regering og Folketing har hørt folkekirkens parter, når der blev lovgivet om

folkekirkens ydre anliggender og ved kongelig resolution fastsat regler for de indre anliggender.

[...]

Man kan [...] ikke hævde, at bededagen er nødvendig for kirken, og at en kirke uden en bededag ikke kan betragtes som evangelisk-luthersk.

[...]

Jeg er ikke i tvivl om, at processen omkring indgrebet i Ritual- og Alterbog ikke er i overensstemmelse med hverken evangelisk-luthersk lære, eller med den danske tradition siden grundlovens indførelse i Danmark mht. lovgivning på det kirkelige område.

Der er heller ingen tvivl om, at naturligvis kan man være en evangelisk-luthersk kirke uden at have de samme riter og ceremonier som andre kirker af samme konfessionelle familie, har.”

Københavns biskops svar må forstås således, at det ikke er i strid med den evangelisk-lutherske lære, at store bededag ikke længere måtte udgøre en helligdag i Danmark. Selve afskaffelsen af helligdagen rejser derfor ikke spørgsmål i relation til grundlovens § 4.

Samtidig må biskoppens brev dog mest nærliggende forstås således, at det er biskoppens opfattelse, at den procedure, som hidtil er fulgt og foreslås fulgt, er i strid med dels evangelisk-luthersk lære, herunder særligt den lutherske toregimentelære som den udtrykkes i Den Augsburgske Bekendelses artikel 28, dels den danske tradition siden grundlovens indførelse, fordi der gribes ind i folkekirkens indre anliggender, uden at folkekirken inddrages, idet afskaffelsen af en helligdag efter biskoppens opfattelse også er et indgreb i ritual- og alterbog,.

4. For så vidt angår fortolkningen af grundlovens § 4 og § 66 i denne henseende har Justitsministeriet oplyst følgende:

Højesteret tog ved dom af 23. marts 2017 (optrykt i Ugeskrift for Retsvæsen 2017, side 1795) stilling til et søgsmål om gyldigheden af den af kirkeministeren udstedte kgl. resolution af 12. juni 2012 om autorisation af et vielsesritual for to personer af samme køn samt af lov nr. 532 af 12. juni 2012 om ændring af bl.a. ægteskabsloven (ægteskab mellem to personer af samme køn).

Af Højesterets dom fremgår følgende om grundlovens § 4:

”Kompetencen til at regulere folkekirkens forhold tilkommer lovgivningsmagten og regeringen, der har et betydeligt skøn med hensyn til, hvilke grænser det evangelisk-lutherske bekendelsesgrundlag sætter for en sådan regulering.

[...]

Lovgivningsmagten og regeringen har ikke pligt til forud for regulering af folkekirkens forhold at høre nogen kirkelig instans. Uanset dette skete der forud for den gennemførte ordning bl.a. inddragelse af landets biskopper.”

Af Højesterets dom fremgår følgende om grundlovens § 66:

”Der følger ikke af grundlovens § 66 nogen begrænsning i lovgivningsmagts kompetence, og der er ikke grundlag for at antage, at der skulle foreligge en rets-sædvane, som begrænser lovgivningsmagts og regeringens kompetence til at regulere dele af folkekirkens forhold.”

Om reguleringen af folkekirkens indre anliggender og forholdet til grundlovens bestemmelser om regulering af folkekirkens forhold fremgår det bl.a. af betænkning 1544/2014 om Folkekirkens styre, side 215f.:

”Traditionelt anses ritualer, gudstjenesteordningen, bibeloversættelse og salmebøger for at høre til det, der ofte betegnes som folkekirkens indre anliggender.

[...]

I gældende ret har der ikke traditionelt været sondret mellem folkekirkens indre og ydre anliggender. Det skal bl.a. forstås således, at det i almindelighed har været antaget, at folkekirkens indre anliggender ikke er unddraget lovgivningsmagts kompetence. Folketinget og regeringen er således folkekirkens øverste beslutningsorgan og fastlægger de retlige rammer for folkekirkens virksomhed.

Folketingets adgang til at vedtage love om kirkelige anliggender er dog begrænset af den udtrykkelige og normative bestemmelse i Grundlovens § 4.

[...]

Grundloven siger intet om bekendelsesskrifternes nærmere forståelse, dvs. om de skal udlægges bogstaveligt eller ud fra en friere fortolkning. Henset til bekendelsesskrifternes historiske karakter sker den nærmere fortolkning på baggrund af såvel en (rummelig) kirkelig og teologisk tradition som den aktuelle kontekst.

Af grundlovens § 66 fremgår:

“§ 66. Folkekirkens forfatning ordnes ved lov.”

I sammenhæng med indførelsen af religionsfriheden var det under forberedelserne af grundloven af 1849 tanken at indføre en vis frihed for folkekirken i forhold til statsmyndighederne. Dette skulle ske ved en kirkeforfatning, hvor folkekirken skulle etableres med et vist niveau af repræsentativt selvstyre angående folkekirkens egne forhold.

Grundlovens § 66 er imidlertid ikke blevet udmøntet i en samlet forfatning for folkekirken, men der er lovgivet på en række områder. I dag har bestemmelsen næppe andet retligt indhold end et krav om, at folkekirkens styrelsesforhold skal reguleres ved lov.”

Der kan endvidere henvises til Jens Peter Christensen m.fl., Grundloven med Kommentarer (2015), side 98, hvor følgende anføres om grundlovens § 4:

”Folkekirken må betragtes som en særlig forgrening af den offentlige forvaltning bestemt ved sit genstandsområde. Folkekirken har længe henhørt til Kirkeministeriets ressort og er reguleret ved en række forskellige love og administrative bestemmelser. Lovgivningen har udstyret folkekirken med et vist selvstyre i forhold til den almindelige statsforvaltning, jf. navnlig reglerne om – valg af – menighedsråd, provstiudvalg og biskopper. Der kan ved lov indføres et øget selvstyre – og selveje – i forhold til de almindelige forvaltningsmyndigheder, jf. herved grundlovens § 66 om en folkekirkelig forfatning. En udskillelse af folkekirken fra de statslige myndigheder, der indebærer en begrænsning af lovgivningsmagts kompetence, kan dog kun gennemføres ved en grundlovsændring, jf. Poul Andersen 1954 s. 631.”

Om grundlovens § 66 anfører Jens Peter Christensen m.fl., a.st., side 406:

”Folkekirken, hvis forhold er reguleret ved en lang række love og administrative bestemmelser, har som forvaltningsområde længe henhørt under Kirkeministeriets ressort. Lovgivningen indeholder dog flere bestemmelser, der sikrer folkekirken et vist repræsentativt selvstyre i forhold til statsforvaltningen, jf. bl.a. reglerne om valg af menighedsråd, provstiudvalg og biskopper.

En lov om en forfatning for folkekirken kan etablere et øget selvstyre og selveje i forhold til de almindelige forvaltningsmyndigheder. En begrænsning af lovgivningsmagts kompetence kan dog kun gennemføres ved en grundlovsændring, jf. Poul Andersen 1954 s. 631.”

5. For så vidt angår spørgsmålet om, hvorvidt en afskaffelse af store bededag som helligdag i sig selv griber ind i folkekirkens ritual- og alterbog, og hvorvidt folkekirken inddrages heri, bemærker Kirkeministeriet:

Den danske Alterbog er autoriseret ved kgl. resolution af 12. juni 1992. Alterbogen fastlægger ikke, hvilke dage der er helligdage, men fastlægger højmesseordningen og de kollekter og bibelske læsninger, der skal anvendes ved de faste gudstjenester de enkelte søndage og helligdage samt juleaften. Alterbogen indeholder dermed også bønner og bibelske tekster for store bededag.

Ritualbogen udgives af biskopperne og er ikke som alterbogen autoriseret i sin helhed ved kgl. resolution. Ritualbogen fastlægger heller ikke, hvilke dage der er helligdage, men indeholder et optryk af den autoriserede højmesseordning samt autoriserede ritualer for dåb, nadver i hjemmet, skriftemål, vielse, kirkelig velsignelse af borgerligt indgået ægteskab, jordpåkastelse m.v.

Ændringer i kirkens ritual- og alterbøger er traditionelt sket med inddragelse af en eller flere biskopper samt evt. andre sagkyndige, herunder i tilfælde hvor initiativet til ændringer er sket på lovgivningsmagts eller regeringens initiativ.

Af bemærkningerne til lovforslag nr. L 13 om konsekvenser ved afskaffelsen af store bededag som helligdag” fremgår:

”Afskaffelsen af store bededag som helligdag vil ske ved kgl. resolution efter indstilling fra kirkeministeren. Vedtages lovforslaget, vil der blive udfærdiget en kgl. resolution, der får virkning fra 1. januar 2024, hvor loven træder i kraft.”

Det er ikke en forudsætning for den kgl. resolution om afskaffelse af store bededag som helligdag, at der samtidig sker autorisation af en ændret alterbog.

Samtidig med beskæftigelsesministerens fremsættelse af lovforslag nr. L 13, har kirkeministeren i brev af 24. januar 2023 anmodet Københavns biskop om sammen med de øvrige biskopper at vurdere, om og i givet fald hvilken betydning afskaffelsen af store bededag kan få for alterbogen, og om hvem der i givet fald bør inddrages i arbejdet med alterbogen.

Ved en afskaffelse af store bededag som helligdag vil der ikke være pligt til at holde gudstjenester den pågældende dag. Kollektterne og de bibelske læsninger i alterbogen til store bededag vil dog – hvis alterbogen ikke ændres – kunne anvendes af præster ved eventuelle gudstjenester den pågældende dag.

6. For så vidt angår spørgsmålet om den lutherske toregimentelære som udtrykt i Den Augsburgske Bekendelse artikel 28, bemærker Kirkeministeriet:

Artikel 28 i Den Augsburgske Bekendelse omhandler ”den kirkelige myndighed”, herunder afgrænsningen af den kirkelige (gejstlige) myndighed over for den borgerlige (verdslige) myndighed. Afgrænsningen omfatter dels en positiv afgrænsning, dels en negativ afgrænsning:

Den positive afgrænsning af den kirkelige myndighed fremgår af formuleringer som:

“Således mener de [dvs. de lutherske] da, at nøglemagten eller biskoppernes magt i følge evangeliet er en magt eller en bemyndigelse fra Gud til at prædike evangeliet, forlade og fastholde synder og forvalte sakramenterne. [...] Denne magt udøves kun ved at lære eller prædike evangeliet og meddele sakramenterne enten til flere eller til enkelte efter ens kald, fordi her ikke skænkes legemlige, men evige ting, evig retfærdighed, helligånden og evigt liv.”

Den negative afgrænsning af den kirkelige myndighed over for den borgerlig myndighed fremgår blandt andet af formuleringer som:

”Altså må den kirkelige og den borgerlige magt ikke sammenblandes. Den kirkelige har sin bemyndigelse til at lære evangeliet og forvalte sakramenterne; den må ikke bryde ind på noget andet embedsområde, ikke overdrage verdensriger fra den ene til den anden, ikke afskaffe øvrighedernes love, ikke ophæve den lovmæssige lydighed, ikke lægge hindringer i vejen for retslige undersøgelser angående nogen borgerlig ordning eller overenskomst og ikke foreskrive øvrighedernes love om indretningen af statens forfatning [...]

Såfremt biskopperne har noget af sværdets magt [dvs. borgerlig myndighed], da har de den ikke i kraft af bemyndigelse fra evangeliets side, men i kraft af den menneskelige ret som skænket af konger og kejsere til den borgerlige styrelse af deres besiddelser. Dette er imidlertid en ganske anden bestilling end evangeliets betjening.”

Om kirkeskikke som for eksempel antal og helligholdelse af helligdage indeholder artikel 28 i Den Augsburgske Bekendelse herudover en diskussion af, ”om bisperne

eller præsterne har ret til at indføre kirkeskikke i menigheden og til at give love om spiser, helligdage, kirketjeneres grader eller ordener osv.”, og af hvad man skal “mene om søndagen og lignende kirkeskikke?”

Denne diskussion må ikke mindst ses i den historiske kontekst, herunder ved at indeholde et opgør med de hidtidige katolske kirkeskikke på grundlag af den lutherske afstandtagen fra gerningsretfærdighed og understregning af retfærdiggørelse gennem tro alene. Det ses blandt andet af formuleringer som:

”Men angående dette spørgsmål lærer vore [dvs. de lutherske] således, at biskopperne ikke har magt til at beslutte noget imod evangeliet, som ovenfor er vist. [...] Endvidere er det imod skriften at fastslå overleveringer, for at vi ved at iagttage dem skal gøre fyldest for vore synder eller fortjene at blive retfærdiggjorte. [...] Men det er en kendsgerning, at overleveringerne voksede næsten til det uendelige på grund af denne antagelse i kirken, medens læren om troen og troens retfærdighed imidlertid blev holdt nede, fordi der efterhånden blev indført flere helligdage, påbudt faster og indstiftet nye kirkeskikke og nye kirkeordninger, idet ophavsmændene til sligt mente, at de ved disse gerninger fortjente nåden. Således øgedes forhen bodsreglerne, af hvilke vi endnu ser spor i de fyldestgørende gerninger.“

Historisk er fastlæggelsen af helligdage i Danmark efter reformationen sket ved statsmagten (kongen), både før og under enevælden. Det skete første gang i Kirkeordinansen, der var en lov udstedt af Christian 3. på latin i 1537 og på dansk i 1539, og som altså er samtidig med Den Augsburgske Bekendelse. Kirkeordinansen sondrede tilsvarende mellem “læren”, som blandt andet omfatter forkyndelsen og sakramenternes forvaltning, og “ceremonierne og den ydre kirketjeneste”, som blandt andet omfatter antallet og placeringen af helligdage. Om “ceremonierne og den ydre kirketjeneste” hedder det i ordinansens indledning: “Det er sådanne skikke i kirkerne, som i almindelighed er antaget for en god ordens skyld, uden at det dog har noget at gøre med retfærdighed og nødvendighed.”

Den Augsburgske Bekendelse ses i øvrigt ikke at indeholde forskrifter om, hvilken procedure der skal anlægges ved fastlæggelsen af kirkeskikke som for eksempel antallet og placeringen af helligdage.

Den Augsburgske Bekendelse må således som bekendelsesskrift i en luthersk kirke læses historisk, herunder ikke mindst ved at formulere de lutherske reformatoriske synspunkter i forhold til datidens katolske kirkeskikke, men også ved at være formuleret inden fastlæggelsen af de nugældende officielle helligdage i Danmark og inden fastlæggelsen af de gældende kompetencer og procedurer til fastlæggelse og ændring heraf.